

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך מג, תשנ"ב

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

התעתיק מערבית לעברית

כיצד כותבים בעברית שמות ערביים של מקומות או של אנשים? שאלה זו עשויה להיראות פשוטה, אולם משמעיינים בה רואים שאינה פשוטה כלל וכלל. האקדמיה ללשון ישרה על מדוכה זו כמה שנים, והשאלה נדונה בוועדות ובמליאה. גם כאשר נקבע התעתיק ואושר חזרו וערערו עליו, ולבסוף הוחלט על דרך אחרת. בשורות הבאות ננסה לסקור כמה מן הבעיות העקרוניות העולות פה, ונתרכז בעיקר בדרך כתיבת העיצורים.

השפה הערבית קשורה לעברית קשר של מוצא: שתיהן שפות שמיות רבים השורשים המשמשים בשתי הלשונות. דובר עברית, גם אם אינו דובר ערבית, יוכל לראות מקום ששמו אֶם אֶל-פֶּחֶם ולזהות את הקשר למלים העבריות אֶם, פֶּחֶם; ובשם המקום בִּיר זֵית יזהה בנקל את הקשר למלים העבריות בִּיָּר וזֵית.

הייתה פעם תנועה פוליטית ערבית ששמה אל-ארד (الأرض). מי שלמד קצת על ההגאים בשפות השמיות יודע ש-ض בערבית מקבילה לצד"י בעברית. המלה הערבית שהזכרנו משמעה אפוא 'ארץ', ואותו השורש משמש בשתי הלשונות. אם נציין את ההגה הערבי ض באות צד"י נוכל לכתוב אל-ארץ, וכך ייקל להבחין בגלגוליה של המלה בשתי הלשונות.

אבל לא הגה אחד בלבד בערבית מקביל לצד"י. יש שלושה כאלה: סימניהם בערבית ص, ظ, ض שלושה הגאים שונים נתמזגו בעברית באות צד"י, ובערבית הם נבדלים זה מזה בהגייתם ובכתיבתם. אם נרצה לשקף כל אות ערבית בסימון שונה יהיה עלינו לכתוב את האות צד"י בשלושה אופנים, ולהוסיף לה סימנים מבחינים כגון גרש, נקודה מעל המלה או קו מאוזן מעליה, כגון התעתיק הזה: ص - ض; ظ - ض; ض - ض. בהתאם לדרך זו יש ספרי לימוד הנוהגים לסמן באות ש את האות הערבית س, כדי לרמוז גם על הקשר האטימולוגי בינה לשי"ן העברית וגם על דרך הגייתה [s].

לתוצאות אחרות - אף כי לא רחוקות הרבה - נגיע, אם נבדוק את דרך כתיבת האותיות בשפה הערבית עצמה. בכתב הערבי משמשת לעתים אותה

אות לשני הגאים שונים, וההבדל הוא רק בנקודות המבחינות. כך למשל האותיות **צ**, **ץ** משקפות שני הגאים שונים ונבדלות רק בנקודה המבחינה, וכך גם האותיות **ט**, **ץ**. אפשר אפוא לחקות בתעתיק העברי את דרך הכתיבה שבערבית, ולרשום אות כנגד אות. לפי זה נכתוב, **צ** - **ץ**; **ט** - **ץ**; **ט** - **ץ**. זו אמנם הדרך שהוחלט עליה תחילה באקדמיה, אולם לבסוף נדחתה.

כיוון עקרוני אחר הוא לבדוק את **מסורת הדורות** בכתיבת הערבית באותיות עבריות. סוף סוף, כתיבה כזאת אינה המצאה של דורנו. בימי הביניים נכתבה ספרות יהודית ענפה בערבית, ולעולם באותיות עבריות. די אם נזכיר את רב סעדיה גאון, את רבי יהודה הלוי ואת הרמב"ם, שכתב בערבית את פירוש המשניות, את ספר מורה הנבוכים ורבות מתשובותיו. שיטת התעתיק שנהגו בה אבותינו בימי הביניים הייתה בדרך כלל לפי הדרך שבה שמעו את ההגה הערבי. את האות **ח** ציינו בכ"ף רפה, את **ג** בגימ"ל רפה ואת **צ** - באות **צד"י**. כך למשל כתבו את המלה הערבית **أخ** - **אח**, ולא חשו לטשטוש קשר המשמעות בינה ובין המלה העברית **אח**. ההחלטה שנתקבלה בסופו של הדיון הולכת בדרך כלל בדרך רביעית: מציינים את ההגאים בערבית לפי הדרך שהם נשמעים באוזנינו כיום. ולא הרי הגיינתו כיום כהגייית היהודים בימי הביניים. כדוגמה אפשר להביא את **האנתפאדה** (انتفاضة) המעסיקה אותנו הרבה בשנים האחרונות. לפי כל שלוש הדרכים העקרוניות שהצגנו יש לכתוב את המלה בצד"י: **אנתפאצה**. אולם אם ננקוט דרך זו תיקרא האות **צד"י** כרגיל בפינו, [ts]. רוב העיתונים לא יסמנו את הנקודה המבחינה, ואף אם יסמנו אותה לא ידעו הקוראים מה משמעותה. יתר על כן: במקום הנקודה עלולים לסמן גרש, ואז יהגו הקוראים את הסימן **צ'** כדרך שהוגים אותו במלה **צ'רצ'יל**. את המלה **קאצ'י** (שופט דת מוסלמי) עלולים לקרוא **קאצ'י**, [qatši], ושוב לא הושגה המטרה לרמוז לקורא על דרך הקריאה הראויה. לפיכך מן הראוי לסמן את ההגה הנזכר באות **דל"ת** (בתוספת נקודה מבחינה), שהרי לאוזן הישראלי בן זמננו הוא נשמע קרוב ביותר לדל"ת.

לפי אותה דרך הוחלט לסמן את העיצור **ח** באות **גימ"ל** ולא באות **עיי"ן**. אם ייכתב טקסט ערבי באותיות עבריות, יתועתק שמה של העיר עזה בגימ"ל (عَظَا), כדרך שנכתב שם העיר גם בתרגומים ובשפות הלועזיות, וכפי שאנו רגילים להגות ולכתוב את השמות **בגדאד**, **מגרב**, שאף בהם משמשת

האות ג'. לעומת זאת, אם יתורגם הטקסט לעברית תיכתב גם העיר בשמה העברי, עזה.

והרי לוח התעתיק של העיצורים מערבית לעברית על פי החלטת האקדמיה:

א	ב	ת	ת	ג'	ח	ח'	ד	ד'	ר	ז	ס	ש	צ	ץ	ד'
ט	ז	ע	ג'	פ	ק	כ	ל	מ	נ	ה	ו	י			

נשים לב לשני פרטים בלוח זה: האות ח' תירשם ח', אף שהגייתה קרובה יותר להגיית כ"ף עברית רפה וכך נרשמה במסורת הדורות. בנקודה זו נטו להתחשב בדרך הכתיבה בערבית וכן בקשר האטימולוגי בין האות הערבית לחי"ת העברית. האות כ"ף בסוף המלה נכתבת ך באות סופית, פשוטה (היינו שרגלה פשוטה למטה) ולא באות כפופה (כ). כך, למשל, נכתוב את השם מובאֲרַךְ ואת ההר ששמו גִבְל בְּרֹךְ בכ"ף פשוטה. גם עניין זה נדון במליאת האקדמיה. היו שטענו שלתועלת הקורא כדאי לכתוב את ההגה [k] בסוף המלה בכ"ף כפופה, כדרך שמקובל לסמן בידיש פ"א דגושה בסוף המלה באות כפופה ובכך להבדילה מפ"א רפה. אולם גברה הדעה שיש ללכת פה אחרי המסורת העברית במלים כמו וַיֵּךְ, תוֹסֵף, שנכתבת בהן אות פשוטה. סיוע לכך גם ממסורת הכתיבה היהודית: הרמב"ם, למשל, כותב מלים ערביות שבסופן כ"ף בכ"ף פשוטה.

שתי דרכי תעתיק מערבית ישמשו בעברית: הכותב או המדפיס שטובת הקורא לנגד עיניהם ירשמו את המלים בדיוק לכל פרטיהן, ויקפידו על רישום הסימנים המבחינים, סימני הניקוד ואף סימנים אחרים המיוחדים לערבית (כגון שִׁיחַ וְהִמָּה). מי שמסתפק בתעתיק פשוט, כגון בעיתונות ובמודעות, יוכל להשמיט סימנים אלו. כלל אחד, מכל מקום, יישמר: שלד האותיות ייוותר כמות שהוא בתעתיק המדויק, ורק הסימנים הנוספים, שקשה טרחתם על המדפיס, יישמטו. ונמצא שביסודו של דבר התעתיק המדויק והתעתיק הפשוט – אחד הם.

[ענייני התעתיק מערבית לעברית נדונו בישיבות קס"ו-קס"ז, ק"ע-קע"א, קצ"ו של מליאת האקדמיה. הדיונים מתפרסמים בזכרונות האקדמיה ללשון העברית.]